

P. MIKLÓS TAMÁS

ADALÉKOK A SZÁZADELEJI MAGYAR KATONAI ELŐKÉPZÉS TÖRTÉNETÉHEZ

1900—1918

Történetírásunkban az 1921:LIII. tc.-kel létrehozott leventeintézmény részletes, többé-kevésbé objektív elemzésére már többen is vállalkoztak.¹ Azonban annak előzményei — a magyar ifjúság katonai, militarista képzésére, nevelésére tett kísérletek — máig feltáratlanok. Enélkül pedig nemcsak a századeleji társadalom- és katonapolitikai képünk hiányos, hanem a leventeintézmény létrejöttének — a Horthy-korszakot és Trianont is megelőző — folyamatjellege sem tudatosodhat igazán. E specifikum már a világháború előtt és alatt is magában hordozta az ifjúság nevelésén, avagy militarizálásán munkálkodó szakemberek, pedagógusok, minisztériumi tárcák vetélkedését, ütközését s nem utolsósorban közös munkálkodását is.

Az előzményekről

A XIX. sz-i társadalmi, gazdasági és technikai haladás a korabeli hadügy szükségyszerű modernizálását, korszerűsítését követelte és eredményezte. A polgári jogegyenlőség elvén Nyugat-Európában egyre inkább kiépültek az általános hadkötelezettségen alapuló nemzeti tömeghadseregek. Magyarországon az 1868. évi védelmi törvény életbe lépése után a tényleges szolgálati idő a honvédségnél 12 hónapra csökkent.² Szinte ezzel párhuzamosan jelentkeztek az első, a katonai előképzés megvalósítását szorgalmazó törekvések is. Az 1868. évi XXXVIII. tc.-kel a kormány a testgyakorlást és katonai oktatást a népiskolai, felsőbb népiskolai, polgári iskolai és tanítóképző intézeti rendes tantárgyak sorába iktatta.³

A korabeli elképzelések szerint a militarista tendenciájú iskolai testnevelést nemcsak az új nemzedékek hadviseléshez szükséges fizikai képzésére, hanem a fiatalok fegyelemre szoktatására is alkalmasnak tartották. E kettős funkciót szem előtt tartva az ifjúság ilyen formájú intézményesített katonai előképzését számos pedagógiai utasítás is „megpendítette” a múlt század utolsó harmadában.⁴ Ennek ellenére a „katonásdiskodás” sem a népoktatási tanintézetekben, és a középiskolákban sem tudott teret hódítani a monarchiabeli Magyarországon. E „kudarc” fő okai között említhetjük — T. Varga Györgyhoz hasonlóan —

1 A két világháború között született *Tornay Károly*: A leventeintézmény története. (BP., 1935., 240 o.) c. kötete.

Az elmúlt évtizedek értékeléseiből l. pl. *Köte Sándor*: A leventeintézmény megszervezése és jellege. *Pedagógiai Szemle*, 1960. 3. sz., 221—232. o.; *Gergely Ferenc—Kiss György*: Horthy leventéi. Bp., 1976. 284. o.; *T. Varga György*: Katonai előképzés az ellenforradalmi Magyarországon 1919—1938. *Hazaftás—Honvédelem*, 1973. 2. sz. 155—200. o.; *Szabó János*: A leventeintézmény szervezeti fejlődése (1921—1944). *Ifjúsági Szemle*, 1988. 3. sz. 103—112. o.; *Uő.*: A leventeintézmény és társadalmi környezete. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1989. 4. sz. 495—520. o. stb.

2 A tényleges szolgálati idő a honvédségnél először 12, majd 21 hónap, 1890-től 24 hónap. A közös hadseregénél és haditengerészetnél ugyanez 3 év. Magyarország Hadtörténete. 2. k. Bp., 1985. 23., ill. 20. o.

3 L. az 1868. évi XXXVIII. tc. 55. §, 64. §, 74. § és a 88. §-át. *Belicza József*: Népoktatási törvények és rendeletek gyűjteménye. Bp., 1889. 9—13. o.

4 *Miklóssy István*: Az ifjúság előkészítése a katonai szolgálatra külföldön. Bp., 1918. *Magyar Középkiskola*, 1918. 176. o. (Ism. *Morvay Győző*)

az önálló nemzeti hadsereg hiányát, a hadügy Ausztriától való függőségét, avagy a „boldog békeidő” gazdasági expanziójából táplálkozó és felerősödő antimilitarista tendenciákat, amelyeket csak a századelő háborús krízisei rázkódtattak meg.⁵

Annak a ténynek azonban, hogy a dualizmus időszakában végig napirenden tudott maradni az ifjúság katonai előképzésének az ügye, sajátos magyar specialitásként, a nemzeti függetlenségi eszmében gyökerező hazafiságtudat adott nyomatókat. Az európai államok katonai vezetői a századelőre megkezdték a katonai előképzés ügyének tervszerű rendezését. Tevékenységüket akaratlanul is elősegítette az akkoriban kibontakozó — az oktatás „intézményi” kereteinek feloldására törekvő, a testi és pragmatikus nevelést előtérbe helyező — polgári pedagógiai reformmozgalom is.

A magyar katonai vezetés sem tartotta elégségesnek az iskolai oktatás keretében többé-kevésbé megvalósuló test- illetve test- és fegyvergyakorlatokból álló premilitarista képzést. A hogyan tovább kérdésére a főbb tendenciák, kezdeményezések felvillantásával adhatunk leginkább, közel sem kimerítő választ.

Játékdélutánok, iskolai zászlóaljok, ifjúsági egyesületek

Az 1900/1901-es tanévtől az ország középiskolaiban a tornaórán kívül kötelező játékdélutánok megtartását rendelték el.⁶ A nagy lendülettel induló, de hamarosan kifulladásra vezető szervezést a honvédelmi miniszter kezdeményezésére a VKM részben a katonai kiképzés céljára engedte át 1907-ben.⁷ Ezután a középiskolák VII—VIII. osztályú tanulóit e játékdélutánok keretében oktatták a katonai tevékenységre, a célbalövés alapfogalmaira, gyakorlatára. A korabeli iskolai értesítők több esetben is megelégedéssel tárták fel az „újítás üdvös voltát”, a meglepő előrehaladást a gyutacs és az éleslövészet terén, illetve az év végén megtartott vizsgalövészet jó eredményeit.⁸

E tevékenységben kiemelkedett az erdélyi római katolikus státushoz tartozó gróf Majláth Gusztáv Károly püspök által felügyelt 10 gimnáziumban, később pedig, más iskolatípusokra is terjesztve, a rákospalotai evangélikus népiskolában megvalósított katonai kiképzés, illetve az elsőként létrehozott kecskeméti elemi iskolai zászlóalj tevékenysége.⁹ Azonban 1911-re világossá vált, hogy sem ezek, sem a játékdélutánok keretébe utalt katonai előképzés nem érte el célját. Számos gimnáziumban vagy már megszüntették, vagy el sem kezdték azok megszervezését, illetve kötelezővé tételét.¹⁰

5 L. T. Varga György: *Katonai előképzés az ellenforradalmi Magyarországon...* i. m. 158. o.

6 A VKM 25 954. sz. 1900. V. 10-én kelt rendelete a középiskolák I—IV. osztályaiban rendszeresítette a kötelező játékdélutánokat, amelyre az 1900/01. évi állami költségvetés 20 000 K-t határozott meg. A VKM 30 603. sz. rendeletével ugyanebben az évben az V—VIII. osztályok számára is kiterjesztették e játékdélutánok megtartását. L. Bély Miklós: *A gimnáziumi testnevelés múltja*. Bp., 1940. 86., ill. 89. o.

7 L. a HM 9699 sz. 1907. XI. 14-én kelt átirata alapján a VKM 82 950. sz. rendeletét: Bély Miklós: *A gimnáziumi...* i. m. 103. o.

8 A kézdívársárhelyi római katolikus főgimnáziumban az 1907/1908-as iskolaévben szombat délutánként Cser Sándor és Földes Gyula százados és Székely Akos hadnagy vezette e „játékdélutánokat.” Kassák Vidor: *Kézdívársárhelyi r. k. főgimnázium 1907/08. évi értesítője. Kézdívársárhely, 1908. 64—65. o., illetve bővebben: I. Magyar Országos Testnevelési Kongresszus főjelentése*. Bp., 1910. 123. o.

9 Uo. 123. o.

10 Bély Miklós: *A gimnáziumi...* i. m. 145. o.

A katonai előképzés terén a honvédelmi tárca másik kezdeményezése a már meglévő állami, egyházi ifjúsági egyesületek tevékenységének katonai irányba történő befolyásolása volt. Eklatáns példája ennek a szobotishti állami iskola katonai támogatást kérő beadványának ügyében eljáró VKM—HM levélváltás.¹¹ Ez utóbbi 1909 novemberi válaszában közölte, „hogy különösen éppen ifjúsági egyesületeket” részesít örömmel hathatós támogatásban.¹² Igen ám, de csak akkor, ha a VKM-nak is megküldött „Útmutatás” határozatai alapján, HM felügyelet alatt álló rendszeres tanfolyamot hajladóak szervezni a katonai „tornautasítás”-ban meghatározott testgyakorlatok, szabadtéri tornajátékok és célbalövés gyakorlására.¹³

A katonai tárca véleménye szerint — mint kiderült 27 ifjúsági egyesületben folytatott katonai kiképzés alapján — ilyen módon lehet „a 15—21 éves földműves, iparos és kereskedő ifjúságot a legkönnyebben megnyerni arra, hogy rendszeres testi kiképzésnek vesse alá magát...” Ezen a „módon való szervezkedés nélkül egyetlen iskolának, vagy egyesületnek sem adhatok semmiféle támogatást” — közölte a HM.¹⁴

A fenti álláspontot képviselve az ifjúsági egyletekben folytatott testnevelés és katonai kiképzés fejlesztésére szólított fel sárói Szabó Lajos százados az 1909 decemberében megtartott I. Magyar Országos Testnevelési Kongresszuson. Beszámolójában vázolta, hogy a vasárnap délutánonként tartott foglalkozásokra a katonai tárca ingyen biztosította a szükséges szerelvényeket, a puskákat és a löszert. Az ifjúság pedig „katonás rendben sorakozva, maguk közül választott parancsnok vezetése alatt dob- és kürtszó mellett vonul ki Isten szabad ege alá s nagy buzgalommal, jókedvűen végzi egészség- és testedző gyakorlatait”.¹⁵ Ugyanakkor sárói Szabó százados az ifjúsági egyletek tervszerű és egyéges munkavégzése érdekében javaslatot tett egy országos központi szervezet létrehozására is.¹⁶ Megállapításai szenvedélyes vitát és ellenzést váltottak ki a militarizálás ellen küzdők soraiban.

Az ifjúsági lövésztanfolyamok

A katonai előképzés új lehetőségeinek, módozatainak feltárására a Ludovika Akadémia Közlönye 1901-ben pályázatot írt ki, melyet Guillaume Árpád vezérkari százados „A katonai kiképzés az iskolákban és a lövészet terjesztése” c. munkájával nyert meg.¹⁷ A terjedelmes írás nagyívű fejtegetései felhívták a figyelmet a céllövészet fontosságára, amelyet az angol—búr háború (1899—1902) katonai tapasztalatai a gyakorlati oldalról erősítettek meg. Szemere Miklós a honvédelmi tárca képviselőházi tárgyalásain 1902. április 29-én tartott beszédével olyan ifjúságot is érintő mozgalmat kezdeményezett, amely a „céllövő sport népszerűsítésével a katonai előképzést szolgálta”.¹⁸ A Szemere-mozgalom-

11 VKM 139512/1909. 1909. november 30. Országos Levéltár (OL) VKM K500—1917—16—1924.

12 HM 143631/1. 1909. 1910. január 28. — OL VKM K500—1917—16—1924.

13 Az „Útmutatás”-t a HM 3420./eln. 1908. IX. 1-én kelt átiratával küldte meg a VKM-nek, OL VKM K500—1917—16—1924.

14 HM 143 631/1. 1909. 1910. január 28. . . . Uo.

15 I. Magyar Országos Testnevelési . . . i. m. 25. o.

16 Uo. 26. o.

17 Guillaume Árpád: A katonai kiképzés az iskolákban és a lövészet terjesztése. *Ludovika Akadémiai Közlönye*, 1903. 1. sz.

18 Bővebben l. *Béty Miklós*: A gimnáziumi . . . i. m. 141. o.

hoz elsőként csatlakozó zilahi ev. ref. főgimnázium tornakörének maga báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter engedélyezte az első iskolai céllövő tanfolyam megtartását, amelyet katonai lőoktatókkal, kincstári puskákkal, díjtanulatul átengedett lőszerekkel valósítottak meg.¹⁹

A céllövősport s a céllövészet elterjedését nagyban elősegítette Szemere Miklós „Pusztá-Szentlőrinci” lövöldjében 1903. május 5-én megrendezett első nemzetközi céllövő verseny sikere. Szemere nemcsak a helyszínt biztosította, hanem, mint a BEAC akkori elnöke, egyesületével bonyolítottatta le a versenyt, sőt a győzteseknek saját pénzéből ötezer korona tiszteletdíjat is felajánlott. A királyi család, a kormányelnök és kormánytagok jelenlétében vetélkedő 29 céllövő közül a legjobb magyar versenyzők (gróf Esterházy Móric, nemeskéri Kiss Géza, Mező Béla, Nickl Alfréd, Pallavicini örgróf) helyzetlenek maradtak, azaz nem kerültek az első hét közé.²⁰

A következő év januárjában a Szemere Miklós Társaság szervezett Budapesten céllövő tanfolyamot, amelyen 150 gimnáziumi tanuló is részt vett.²¹ 1908-ban újból a fáradhatatlan Szemere Miklós hirdetett pályázatot „hogyan lehetne a katonai fegyverekkel való célbalövést a magyar ifjúság körében legjobban népszerűsíteni” — címmel, amelyre 25 pályamű érkezett be. Ekkoriban írta, s jelentette meg — bár a pályázaton nem vett részt — az ifjúsági katonai előképzés terén szaktekintélynek számító sárói Szabó Lajos is a maga elképzeléseit. Ebben az iskolai ifjúság katonai előképzése mellett vázolta az iskolába nem járó ifjúság lövészegyesületekben történő megszervezésének módját is.²² A középiskolákban rendezett céllövő tanfolyamok, versenyek mellett 1910-ben elkészült „Az iskolai céllövészet tanterve és a reá vonatkozó utasítások” is.²³

A Szemere Miklós által elindított ifjúsági céllövő tanfolyamokat 1906 novemberétől Jekelfalussy Lajos, később Hazai Samu honvédelmi miniszterek utasítása alapján Szurmai Sándor és Baitz József tábornokok, Schnetzer Ferenc és Burza Károly alezredek, sárói Szabó Lajos, Szűcs Ervin és Gabányi János századosok szervezték, polgári és katonai hatóságok bevonásával.²⁴ 1910 decemberétől a HM a lövésztanfolyamok országos méretűvé terjesztésével próbálkozott, s lapjaiban a katonai előképzés országos intézménnyé fejlesztését és kötelezővé tételét sürgette.²⁵ 1913-ban a 91 falusi lövésztanfolyamon már 3436-an vettek részt.²⁶

A világháború kitörése előtt 1914-ig 420 ilyen iskolai és falusi lövésztanfolyam keretében kb. 20 000 (16—22 éves) fiatal foglalkozott a katonai rend és testgyakorlatok, valamint a céllövészet tanulásával.²⁷ A háború alatt azonban különböző okok miatt fokozatosan visszaszorult e kezdeményezés. Többek között szerepet játszott ebben az a felismerés is, hogy a lövésztanfolyamok egyoldalú foglalkozásaikkal nem szolgálták az ifjúság általános testi nevelését, állóképességének és harci szellemének fejlesztését sem.

¹⁹ HM 25 600—III. sz. 1903. április 19. kelt rendelet. Teljes egészében közli *Bély Miklós*: A gimnáziumi... i. m. 142. o.

²⁰ *Karafiáth Jenő*: A pusztá-szentlőrinci céllövőversenyek. In: *De Sgardelli Caesar*: Polgári céllövészet. Bp., 1905. 90—116. o.

²¹ *Bély Miklós*: A gimnáziumi... i. m. 143. o.

²² *Sárói Szabó Lajos*: Tervezet a magyar ifjúság katonai szolgálatra való előkészítésének szervezésére. Bp., 1908. 24. o.

²³ *Tornaügy*, 1909. 6., ill. 7. sz.

²⁴ *Tomay Károly*: A levanteintézmény... i. m. 34. o.

²⁵ *Katonás Nevelés*, 1910. június 25., augusztus 25.

²⁶ Közli *Bodó János*: Erősödjünk! Bp., 1919. 21. o.

²⁷ 70 tiszt irányításával 153 tiszt, 208 altiszt és 332 polgár személy foglalkozott a lövésztanfolyamok működtetésével. L. *Tornay Károly*... i. m. 34. o.

Az együttműködés keresése
Az Országos Testnevelési Tanács létrehozása

Miközben a testnevelés és a katonai előképzés ügye akadozott, a statisztikák az ifjúság siralmas testi állapotáról tudósítottak. Pontos kimutatás hiányában csak tájékozódásul fogadhatjuk el a megdöbbentő adatot, miszerint az 1913—14-es tanévben a 6—18 éves fiúk 61⁰/₀-a egyáltalán nem vett részt semmilyen testi nevelésben sem.²⁸ Míg az iskolába járó fiúk a testgyakorlás tantárgy keretében elsajátítottak némi katonai sor- és rendgyakorlatokat és tervszerűen tornáztak, addig az iskolába nem járók (iskolán kívüliek) semmilyen jártasságra nem tettek szert e téren. A helyzet megváltoztatására való törekvéskor számos problémával kellett szembenéznie a HM-nek. Többek között a honvédelmi tárcának ezen új kiadásokkal kapcsolatos pénzhánya, a liberális, pacifista polgári erők, pedagógusok tiltakozása és általában az egész korszak katonai drill-ellenessége, és nem utolsósorban az egyes — jelen esetben főleg a Vallás és Közoktatásügyi — minisztériumok mindig is kínosan ügyelt hatáskörének megsértése is bonyodalmakhoz vezethetett. A gondok elkerülése érdekében a Honvédelmi Minisztérium a békés kapcsolatok kiépítésére, az érintettek összefogására törekedett. A gróf Apponyi Albert kultuszminiszter által 1908 márciusában a középiskolai testgyakorlatok tárgyában összehívott értekezleten a már említett sárói Szabó Lajos százados képviselte a honvédelmi minisztériumot. Hosszú felolvasásában bizonygatta a középiskolások kirándulásokkal, a honvédségi szabályzat vezényszavait használó testi neveléssel, célbalövással bővítendő testnevelésének fontosságát.²⁹

A közös munka és feladat elvégzésére „megbecsülhetetlen nagy haszon származnék abból — mondotta —, ha ez a két hatalmas népiskola (értsd a rendes iskola és a hadsereg, M. T.) egymás támogatására, egymás kiegészítésére szövetkeznek, a közös alapon, egységes terv szerint szervezkednek a közös cél szolgálatára és ha kölcsönösen törekednének a kettő között tátongó űr áthidalására”.³⁰

A következő, 1909-es év tavaszán a Magyarországi Testedző Egyesületek Szövetsége (MOTESZ) a képviselőházhoz intézett „Emlékirat”-ában mutatott rá a magyar nép testi „satnyulására”, az iskolai és iskolán kívüli ifjúság testi nevelésének hiányára, egy ezen dolgokat irányító, vezető központi intézmény illetve egy „Országos testnevelési tanács” felállításának szükségességére.³¹ Ugyancsak a MOTESZ évek óta szorgalmazott kezdeményezésére, többször módosított időpont után került sor 1909. december 27—29-e között a József főherceg, báró Schönaich Ferenc cs. és kir. hadügyminiszter, Jekelfalussy La-

²⁸ Az 1910. évi népszámlálás szerint a 6—18 éves férfi lakosság száma Magyarországon 2 576 817 fő volt. Ebből iskolába járt 1913/14-es tanévben 1 144 309 fő, akik közül kerekítve kb. 1 000 000 tanuló részesült igen szerény mértékben testi nevelésben, azaz a 6—18 éves férfi lakosok kb. 39⁰/₀-a. Testi nevelést kapott: 6—12 éves korig 26,5⁰/₀, 6—14 éves korig (középiskola) 10,0⁰/₀, 6—18 éves korig (felsőbb isk.) 2,5⁰/₀.

A HM 238933/11—1917. sz. átírata a VKM-be. 1917. szeptember 5. OL VKM K592—1919—12—133 165., illetve a részletes kimutatást l. *Bodó János*... i. m. 6. o.

²⁹ A középiskolai testgyakorlat tárgyában a M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban Gróf Apponyi Albert miniszter elnöklésével 1908. március 16., 18. és 19. napján lefolyt szakértekezlet jegyzőkönyve. Bp., 1908. 31—33. o.

³⁰ Uo. 19. o.

³¹ A MOTESZ Emlékiratának Dr. Andor Endre által történő ismertetését l. az I. Magyar Országos Testnevelési... i. m. 33—37. o. Az emlékirat már 1908-ban megfogalmazódott: *Andor Endre: Emlékirat a testi nevelésről*. Bp., 1908. 48. o. Elküldésére valószínűleg — az I. Magyar Országos Testnevelési... i. m. alapján — csak 1909 tavaszán került sor.

jos m. kir. honvédelmi miniszter s mások védnöksége alatt álló I. Magyar Országos Testnevelési Kongresszusra. E jelentős esemény azonban a Maurer János, sárói Szabó Lajos, Halász Zsigmond, lekcsei Sulyok János és mások által képviselt militarista tendenciák ellen fellépő galileisták (a Galilei Kör tagjai) és feministák erkölcsi győzelmét hozta.³² Mindezek ellenére az ekkor elhangzott előterjesztések és javaslatok alapján a megválasztott végrehajtó bizottság „közel három év alatt törvényjavaslatot dolgozott ki az Országos Testnevelési Tanács (OTT) megalakítására és egy Országos Testnevelési Alap (OTA) létesítésére”.³³

Az Országos Testnevelési Tanács katonai előképzést szolgáló munkálatai

A Gerendai Györgyről elnevezett 1913. évi XIII. törvénycikk — közismert nevén lex Gerendai — a totalizátor adó egy részét a testnevelés dotálására létrehozott Országos Testnevelési Alapba utalta.³⁴ Ugyanekkor, 1913 júniusában a frissiben kinevezett vallás- és közoktatásügyi miniszter, dr. Jankovich Béla, rendeletével életre hívta az 1902 óta érlelődő Országos Testnevelési Tanácsot és kinevezte annak tagjait. Elnökévé dr. Berzeviczy Albert tanácsost — volt kultuszminisztert — kérte fel, aki elfogadta a megtiszteltetést.³⁵

A tanácsban a honvédelmi minisztert Burza Károly — akkor már — vezérkari ezredes, Bertalan Pál m. kir. honvéd alezredes, Pogány Géza m. kir. honvéd őrnagy és Homolya István m. kir. honvéd százados képviselték.³⁶ VKM alá rendelt, véleményalkotó és javaslattevő jogkörrel rendelkező testnevelési csúcsszerv alakuló ülésére 1913. szeptember 14-én került sor. A tényleges munka sem váratott magára. A következő három évben az OTT részletesen foglalkozott többek között az iskolán kívüli testnevelés reformjával, a cserkészlet ügyével, az iskolai céllövő tanfolyamok kérdésével, valamint általában az ifjúság katonai szolgálatra történő előkészítésével.³⁷ Amíg az iskolai tanulók katonai jellegű előképzését az előbb említett oktatási reformmal, a céllövészet kiterjesztésével, az őrsem-cserkészlet felkarolásával, addig az iskolába nem járó ifjúságét teljesen új — bár már korábban is javasolt formában — ifjúsági egyesületekben folytatandó képzéssel javasolta az OTT megvalósítani.

³² L. az I. Magyar Országos Testnevelési Kongresszus főjelentését... i. m. 8–162. o., ill. Jelentés a Galilei Kör 1909/1910. évi működéséről. Bp., 1910. 4. o., ill. *Katonás Nevelés*, 1910. január 25.

³³ *Tornay Károly*... i. m. 265. o.

³⁴ Az 1913. április 18-án Ferenc József király által szentesített 1913:XIII. tc. 2. paragrafus c. pontja értelmében a löversenyfogadások összegéből 2%-ot az állampénztárba szállítottak: s annak 80%-át a VKM kezelésében a testnevelésre áldozták. Részletesen elemzi *Gergely Ferenc*: Testnevelés és sportszervezés az ellenforradalmi erők hatalomra jutásának idején. (1920–1921) *Testneveléstudomány*, 1975. 3–4. sz., 62. o.

³⁵ VKM 104 415/913. V. sz. r. 1913. június 21. Jelentés az Országos Testnevelési Tanács 1913–1916. évi működéséről. Bp., 1916. 3. o. Ugyanakkor 1902. április 14-én dr. Berzeviczy Albert, Gély Mihály, Juba Adolf dr. ... stb. beadványukban a testi nevelés 1900. év végén tartott párizsi kongresszus ajánlásai alapján már javaslatot tettek egy OTT életrehívására, melyre az évek folyamán többször visszatértek: Emlékirat egy Országos Testnevelési Tanács megszervezése tárgyában. *Magyar Pedagógia*, 1902. 5–6. sz., 1. még *Bély Miklós*... i. m. 94., ill. 102. o.

³⁶ Jelentés az Országos... i. m. 27. o.

³⁷ V. ö. uo. 6–15. o.

Az „Ifjúsági Honvédő Egyesületek” gondolatának felvetődése

Jankovich Béla kultuszminiszter már 1913 novemberében felkérte az OTT-t, hogy „a magyar köznép fiatalsága, valamint a középosztály (iparos, kereskedő és mindennemű más hivatalnok osztály) egészségének, erejének, ügyességének fejlesztésére vonatkozó kérdést napirendre tűzesse, és a vonatkozó javaslatokat a tanácsban kidolgoztassa . . .” és hozzá eljuttassa.³⁸

Az OTT rövidesen előadókat kért fel e munkára, amely azonban a világháború kitörése miatt kissé elhúzódott. A tanács először 1915. április 18-i teljes ülésén tűzte a kérdést napirendre, ahol megoldási javaslatként elfogadták dr. Juba Adolf előadó tanácsos katonai irányú (ifjúsági honvédő egyesületekre vonatkozó) irányelveit.³⁹ Ennek alapján sürgős felhatalmazást kértek a VKM-től az előmunkálatok kidolgozására. A kultusztárca azon hamarjában átiratban közölte e munkálatokat a HM-mel, amely az OTT által kidolgozott „irányelvek”-hez hozzájárult.⁴⁰ Eszerint az Ifjúsági Honvédő Egyesületekbe (IHE) az iskolát elhagyó mindkét nembeli falusi ifjúság önkéntes módon léphetett volna be. A már belépetteknek azonban a tagság 12—21 éves korig kötelező, utána pedig fakultatív lett volna. A központosításra való törekvéseket bizonyítja, hogy a már működő ifjúsági egyesületek saját „képükre” való átszervezését is tervbe vették, illetve minden 1000 főnél nagyobb lakosságú községben, ahol ilyenek nem voltak, tervezték létrehozásukat. A helyi egyesületek vezetését az egyéves katonai önkéntes szolgálatot teljesített tanítókra kívánták bízni. Ugyanakkor — a tanítókkal való számolás is ezt jelzi már, hogy — ezeket az egyesületeket az iskolán kívüli nevelés iskoláiként képzelték el, azaz a testi, katonai foglalkozások mellett szellemi, erkölcsi és „gazdasági” nevelést is meg kívántak valósítani.⁴¹

A katonai tárcával való egyeztetés után Jankovich 1915 szeptember elején felkérte az OTT vezetését a munkálatok folytatására és az említett irányelvek 10. pontjában vázolt IHE alapszabály tervezetének, egyesületvezetői útmutatójának és testgyakorlati munkatervének a kidolgozására.⁴² Ennek alapján az IHE további részleteinek munkálataira Galambos Ede előadó tanácsos kapott megbízást az OTT-től.⁴³ A sportszakember 1916 februárjában már be is terjesztette elképzeléseit a tanácshoz, amelynek szakbizottsága március 7-i ülésén a témához kapcsolódó külföldi helyzetelemzést és az IHE életre hívásának gyakorlati lépéseivel történő kiegészítést rendelt el.⁴⁴ Ezt az új, Galambos Ede által rendkívüli alapossággal és részletességgel összeállított, nyomtatásban is megjelent előadói javaslatot 1917. január 11-én tárgyalta az OTT teljes ülése.⁴⁵

38 VKM 175 363/913. V. sz. r. 1913. november 4. OL VKM K500—1917—16—1924.

39 Érdekes módon Juba Adolf mégis következetesen ellenezte a Honvédő Ifjúsági Egyesületek elnevezést. Erre utal a *Magyar Pedagógia*, 1917. 589. o. — Az ülésről l. az OTT 433/1914. sz. 1915. április 30-án kelt felterjesztését: OL VKM K500—1917—16—1924.

40 A VKM 47 393/1915. V. sz. átiratára a HM 220 900/11—915. sz. alatt 1915. augusztus 23-án válaszott: OL VKM K500—1917—16—1924.

41 Az iskolán kívüli nevelés testnevelés reformja. Jelentés az Országos Testnevelési Tanács 1913—1916. évi működéséről. Bp., 1916. 8—9. o.

42 A VKM 93 394/915. V. sz. a. 1915. szeptember 3. OL VKM K500—1917—16—1924.

43 OTT 162/915. sz. 1915. szeptember 21.; Galambos Ede: Ifjúsági Honvédő Egyesületek. Bp., 1916. 3. o.

44 Galambos E. 1916. február 28-án terjesztette be tervezetét.

45 Galambos Ede: i. m. 1. o.

Az ifjúság katonai előképzése külföldön⁴⁶

A Galambos-féle előadói javaslatban részletesen ismertetett külföldi katonai előképzési formákat két okból is érdemes röviden vázolnunk. Egyrészt nem árt megismernünk az 1910-es években oly gyakran hivatkozási, viszonyítási alapként kezelt külföldi törekvéseket, állapotokat, másrészt ezek ismeretében könnyű a következtetés a magyar törekvések adaptációs mintaszámára (országaira).

Svájcban az ifjúság testi nevelését a szövetségi tanács hadügyi osztálya szervezte. Az iskolai ifjúság 1910-től a katonai szellemben vezetett iskolai tornaórákon kívül kötelese volt katonai tanfolyamon is részt venni. A fiatalabbak fegyver nélkül, a 16—20 éves korosztály fegyverrel, végül lövészgyakorlatokon kapott kiképzést. Az iskolán kívüli ifjúság a szövetségi, vagy katonai tornaegyletekben tornázott, lövészegyesületekben célba lőtt. Ezen felül a polgári tornaegyletek, cserkészek és ifjúsági egyesületek foglalkoztatták a 14—20 év közötti fiú korosztály kb. egyharmad részét. A háború előtti Angliában, általános védkötelezettség híján, kadéttestületekben, különböző ifjúsági egyesületekben valósult meg az ifjúság katonai előképzése. Ezek közül kiemelkedett a király fővédnöksége alatt álló Boy Scouts-szervezet (cserkészlet), amelyet a mafekingi hős, Baden-Powell tábornok hívott életre, s amelynek már 1912-ben félmillió tagja volt. Emellett a fiatalok jelentős tömegeit foglalkoztatták a Boys Brigades és a lelkészek vezetése alatt álló Church Lads Brigades egyesületek is. Franciaországban a revanspolitika jegyében a múlt század hetvenes éveitől a hadügyminiszter vezetése alatt a katonai kiképzés jegyében folyt az iskolai és iskolán kívüli testnevelésoktatás. Az iskolát elhagyókat 12 éves kortól már ifjúsági egyesületekbe vették fel, s a 17—20 éves fiatalokat pedig az állam által fenntartott katonai kiképző egyesületekben (Union des sociétés de préparation militaire) gyakorlatoztatták. Ezen kívül a francia ifjúságot hívták soraikba a különféle torna- és lövészegyletek és a francia cserkészek (eclaireur) is. 1913-ban törvénytervezetet dolgoztak ki a francia ifjúság hadi szolgálatra való felkészítéséről, amelyben a 16 éven aluliak számára a katonai szolgálatra való előkészítést, az öregebbek részére pedig a hadiszolgálat által igénybe vett testi, szellemi képességek fejlesztését tűzték ki. Galambos Ede e példán keresztül külön is hangsúlyozta a katonai előképzésnek az iskolákkal való összekapcsolódását, az államilag elismert és dotált egyesületek támogatását és az egésznek a hadügyi vezetés alá tartozását. Olaszországban az 1882-től felkarolt „nemzeti céllövészet”-be vonták be a fiatalokat. 15—16 éves kortól a céllövő egyesületeken keresztül folyt az ifjúság militarizálása.

A korabeli sajtó, de Galambos Ede tanulmánya is, Németország premilitarista nevelési koncepcióját, struktúráját mutatta be a legrészletesebben. A francia „revanche”-től fenyegetett Németországban az egyes országok, tagállamok még a múlt század utolsó évtizedében hozzáálltak a katonai előképzéshez a különböző torna-, sportegyletekben, egyházi és világi egyesületekben. A századeleji szervezők már a Goltz báró, majd a német császár indítványára létrehozott Zentralausschuss für Volks- und Jugendspiele, az 1897-ben alapított kék-

⁴⁶ A rövid összefoglaláshoz felhasznált irodalom: *Galambos Ede*: Ifjúsági... i. m. 5—22. o.; *Hackl N. Lajos*: Az ifjúság katonai kiképzése a külföldi államokban. *Nemzeti Kultúra*, 1916. 46. sz. 4—5. o.

fehér-kék Jugendwehr (1913-tól Jungsturm) egyesületek tervszerű katonai kiképzést megvalósító tapasztalataira támaszkodhattak. Poroszországban Scholz vallás- és közoktatásügyi miniszter 1911-ben elrendelte az iskolán kívüli 14—20 év közötti ifjúságról való — egyesületekben történő — gondoskodást. Az induló egyesületalapítási láz alapján a német császár katonai irodájának főnöke 1911 augusztusában engedélyezte Goltz tábornagynak, hogy a német iskolán kívüli ifjúság testi nevelésének vezetésére és irányítására létrehozza a Jungdeutschland-ot. E társadalmi intézmény a német császár engedélyével, a porosz hadügyminiszter támogatásával, a porosz vallás- és közoktatásügyi miniszter egyetértésével 1911 novemberében meg is alakult. „A Jungdeutschlandbund mindazokat az ifjúsági egyesületeket, amelyek valamelyest a hazafias eszmének a szolgálatában állottak, magához vonzotta, nevezetesen az összes torna-, cserkész-, vándormadár és sportegyesületeket.” A régi egyesületek felkarolása mellett újakat is létrehoztak. 1914-ben a 745 ezres szervezet keretében a fiatalok első sorban a menetelést, a futást, akadályleküzdést, terepismeretet, távolságbecslést, felderítést, járőrözést, térképolvasást . . . stb. gyakorolták. A porosz kormány tevékenysége nyomán a többi szövetséges állam is megindította, több-kevesebb lelkesedéssel, a munkát. A bajor királyságban Lajos trónörökös védnöksége alatt „bajor ifjúsági honvédő egyesületet” hívtak életre. A német helyzetképet összegezve kitűnt, hogy Németországban a katonai előképzés (testi nevelés) nemzeti ügygé vált, amelyről a társadalom támogatásával az állam gondoskodott. Kitűnt azonban az is, hogy az önkéntes részvételű, a kormány által megindított és a katonaság által támogatott mozgalom egyesületeiben a falusi ifjúság mérsékelten vett csak részt. Ausztriában az 1908-ban alakult Reichsbund der Jugendwehren und Knabenhorte Österreichs egyesületei végezték a 7 évnél idősebb fiúk katonai, testi, erkölcsi nevelését. Japánban a katonai előképzést a népiskolától kezdve kötelezővé és intézményesítetté tették.

E vázlatos ismertetésből is kitűnik az európai államok premilitarista képzésének, nevelésének előrehaladottsága. Általánosítható jellemzőként a revanstól féltő, illetve arra készülő országok egymást gerjesztő, spirálisan egyre magasabb szinten megvalósuló katonai előképzésének állami, hazafias ügygé válására figyelhetünk fel. (Franciaország, Németország.) Ezekben az országokban az élesedő európai feszültségekkel párhuzamosan a jogilag (törvényben) szabályozott, hadügyileg irányított, államilag dotált ifjúsági katonai előképzés felé haladást érhetjük tetten.

És a monarchiabeli Magyarország?

Militarista ifjúsági egyesületek?

A világháború közepette a közvélemény megdolgozására már 1916-ban jelentek meg különféle írások, amelyek a külföldi ifjúsági katonai kiképzések előrehaladtával igyekeztek bizonyítani az alakítandó IHE létjogosultságát.⁴⁷

Szükség is volt a „Császári és Királyi Felség” fővédnöksége alá tartozó, kolosszálisnak ígérkező kezdeményezés megfelelő alátámasztására, propagandá-

⁴⁷ Például Hackl N. Lajos: Az ifjúság . . . i. m. 4—5. o.; Tihanyi Jenő: Ifjúsági honvédő egyesületek. *Nemzeti Kultúra*, 1917. 4. sz. 3—4. o.

jára, mivel — a polgári rétegek hiányában — a szétszórtan élő, nagyszámú falusi fiatalság katonai előképzésére, nevelésére 10 000 egyesület alakításával kellett számolniuk. Ehhez újabb anyagi forrásokra, nagy létszámú vezetőkre, oktatóra, segédoktatóra lett volna szükség.

Javaslatok hangoztak el a társadalom megnyerésére, átfogó kormányzintű intézkedések meghozatalára is (OTA emelése, szabadidő törvényben való garantálása.) A 12. életévtől növendék, 15-től működő, a 21. évtől felnőtt tagokkal, „A hazáért, a királyért” jelíggel alakuló egyesület jelvényében nemzeti zászló mellett egy főveg lett volna látható. Végeredményben az IHE egyesületeket a tervezet alapján — a fiúk katonai előképzése ellenére — sem tekinthetjük teljes egészében csak militarista szerveződésnek, mivel a nemzet erejének és védőképességének gyarapításában a testgyakorlás mellett egyenrangú célként tüzték ki a rendre, tisztaságra, egészséges életmódra, takarékosagra nevelést is. Tanfolyamokkal, felolvasásokkal, előadásokkal, dalárdákkal s az újságokkal „a mindennapi érintkezés révén az ifjúság lelkéből a szépet, a jót, a nemeset kiváltani, a rosszindulatokat és szenvedélyeket kiirtani törekszik” — fogalmazták meg az alapszabálytervezetben.⁴⁸ Galambos Ede ezen elképzeléseit néhány kisebb módosítással el is fogadták 1917 januárjában, azonban az ő közeli halála visszavetette a további munkálatokat. 1917 júniusában Gerenday György, az OTT társelnöke már magyarázkodni kényszerült Jankovich Béla miniszterhez intézett feliratában. Az összes anyaggal egyszerre kívánunk előállni, s ezek az előadók elfoglaltságai miatt még nem készültek el — írta. Ugyanakkor kérte, hogy a VKM más minisztériumoknál szakemberek kérése ügyében járjon el.⁴⁹

A VKM intézkedései révén az OTT ezirányú munkájának segítésére az FM-ből Csik Imre miniszteri tanácsost, a HM-ből Világhy László századost, a BM-ből Bencze István tornatanárt, egyben tűzoltó szakaszparancsnokot rendelték ki.⁵⁰ Az Ifjúsági Honvédó Egyesület végül is csak tervezet maradt, illetve kiépítéséhez azzal a nagyon is gyakorlati lépéssel fogtak hozzá, hogy először az egyesületeket létrehozó, irányító vezetőket képezik ki. Ezért 1918 nyarán olyan tanfolyamot szerveztek, amelynek tematikája „... az elemi népiskolai, ismétlődő iskolai, továbbá ifjúsági (honvédó) egyesületekben folyó testnevelés...” anyagát „... valamint ifjúsági egyletek szervezésének és vezetésének”... módját is tartalmazta.⁵¹ A VKM erre a célra 219 580 koronát engedélyezett az OTA-ból.⁵² Bár az „Ifjúsági Honvédó Egyesületek vezetőinek útmutatója és gyakorlati munkaterve” Bély Mihály kidolgozásában elkészült, mégis, mind-

48 Galambos E.: Ifjúsági... i. m. 24—47. o.

49 Az OTT 10/917. sz. felirata a VKM-hez. 1917. június 4. OL VKM K500—1917—16—1924.

50 A VKM 77 508/1917. V. sz. a. 1917. június 29-én fordult az említett minisztériumokhoz. Az FM 12 0403/1917. IX. 1. úo. szám alatt 1917. július 23-án reagált, a BM 99 236/1917. IX. b. szám alatt 1917. augusztus 26-án.

A HM 238 748/917. 11. sz., 1917. augusztus 9-én keltezett átiratában értesítette a VKM-et, hogy Gabányi János (ekkor már) alezredes harctéri szolgálatot teljesít, s hogy Pogány Géza őrnagy az ifjúság testi nevelésére vonatkozó ügykört Világhy László századosnak adta át. OL VKM K500—1917—16—1924.

51 A Tanító- és Tanárképző Intézetek Szakfelügyelői Hivatalának összefoglaló jelentése a közoktatásügyi miniszterhez az 1918. évi testnevelési tanfolyamokról... 57/1919. sz., 1919. január 12. OL VKM K502—1919—5—2340., ill. Nagy Béla: A nép testnevelése. *Külügy—Hadügy*, 1918. július 7. 6—7. o.

52 A VKM 96287/1918. sz. rendelete. OL VKM K502—1919—5—2340.

ezek ellenére egyesületek szervezésére nem került sor.⁵³ Sőt arra a momentumra is felfigyelhetünk, hogy 1918-ra a honvédő szó említése is elmarad, vagy zárójelbe került a különféle megnyilatkozásokban.⁵⁴

A Honvédelmi Minisztérium „lépésváltása” az ifjúság testi nevelése terén

A honvédelmi tárca 1917-ben elkészítette az ifjúság körében végzett katonai előképzés addigi értékelését és jövőbeli fejlesztésének irányvonalát.⁵⁵ A „Tanulmány az ifjúság testi neveléséről” c. összegzés az addigi előképzés kudarcát állapította meg. A mozgalommal kapcsolatos elnevezések katonai jellege, a pedagógusoknak, különösen a felekezeti iskoláknak az oktatás militarizálódásától való félelme, a túlbuzgó katonák újoncképzésre való törekvése... mind hátráltató tényezővé váltak. A „helyes irányba” terelt mozgalomnak a jövőben „Az ifjúság testi nevelése” elnevezést adták, melynek katonai szempontú célja: „hogy a hadseregnek a kiképzésre alkalmas újoncot szolgáltatasson”. Ugyanekkor a fiatalok katonai kiképzésének gyakorlatát „visszautalták” a hadsereg keretébe.⁵⁶ Már a „Tanulmány”-ban megfogalmazódott a HM-nak arra az ideális állapotra való törekvése, miszerint „törvényes rendelkezés” keretében az ország minden egyes lakosát „a gyermekkortól legalább 18 éves koráig megszakítás nélküli testi és erkölcsi nevelésben” részesítette volna.⁵⁷ A HM a „Tanulmány”-ban felsorolt elvekhez megkérte az illetékes minisztériumok álláspontját is.⁵⁸

Wekerle Sándor miniszterelnök, pénzügyminiszter 1918 januárjában kelt levelében részletesen kifejtette: „részemről is igen kívánatosnak tartom, hogy az ifjúság testi nevelésére a jövőben az eddiginél nagyobb gond fordítottassék, s hogy a kormány részéről az adott viszonyokkal számolva fokozatosan megténessenek mindazok az intézkedések, amelyek a testi, s ezzel kapcsolatos erkölcsi nevelésnek intenzívebbé tétele és általánosítása céljából szükségesnek mutatkoznak.”

Különösen egyetértett azzal, hogy az „... actio — minden militarizálási tendenciának a kerülésével — ne csak a katonai előképzésre” irányuljon, hanem a játékos torna, sport segítségével „... edzett, egészséges, ügyes testű, küzdelemszerető és erős jellemű...” generáció nevelésére. Helyeselte az ügyben a VKM vezető és irányító szerepét, s azt is, hogy a „... 7-től 18 év közötti fiatalágnak minél szélesebb körére — tehát az iskolába nem járó ily korú ifjakra...” is kiterjesztendő lesz a testi nevelés.⁵⁹

53 *Tornyai K.*: i. m. 35. o.

54 *Pl. Nagy Béla*: Az ifjúsági egyesületek szervezése és vezetése. Bp., 1918. 14. o., vagy *Juba A.*: Az ifjúság... i. m. 262—273. o.

55 Tanulmány az ifjúság testi neveléséről. Hadtörténeti Levéltár (HL) HM 1527/Eln.—11—1917.

56 Uo. 10—12. o.

57 Uo. 13. o.

58 Az Igazságügyi Minisztérium 1917. november 7-én, a Földművelésügyi Minisztérium szeptember 21-én, a Miniszterelnökség szeptember 29-én, a Belügyminisztérium szeptember 21-én, a horvát kormány vallás és közoktatási ü. o. 1917. studc naga 12-én közölte válaszáat. HM 21 028—11—1917. sz. HL HM 1527/11—1917.

59 Szurmay Sándor m. kir. honvédelmi miniszter 17819/Eln. 11. o. szám alatt 1917. szeptember 5-én fordult a pénzügyminiszterhez. Erre Wekerle Sándor miniszterelnök, aki 1917. szeptember 16-tól a pénzügyi tárcát is vezette, 6652 P.M. szám alatt válaszolt, 1918. január 26-án. OL VKM K500—1918—42—12924.

A kultusz-tárca enyhén szólva nem kapkodta el a „Tanulmány”-nyal kapcsolatos véleményadását. A HM háromszor is sürgette a miniszter válaszát.⁶⁰

Erre azért volt szükség, mert az egyes miniszterek, az Armeeoerberkommando és a horvát bán is hozzájárulásukat adták a ifjúság testi neveléséhez, ugyanakkor a VKM közel fél évig késlekedett, s akkor sem adott maradéktalanul beleegező választ.⁶¹

Az elhúzóadás oka az volt, hogy a VKM a fenti „Tanulmányt” kiadva véleményezésre az OTT-nek, a Nemzeti Torna Egyletnek és a Tornatanárok Országos Egyesületének.⁶² Ezek válaszáinak összegzése után csak 1918. május 8-án született meg a kért vélemény.

Az egyesületek, szervezetek szempontjából a VKM nehezményezte, hogy a HM saját elemzéséből nem vonta le a megfelelő következtetéseket, vagyis „... hogy a testnevelésnek az iskolán kívüli ifjúságot csak megfelelő szervezetek alkotásával, s ezek igénybevételével nyerhetjük meg”. „Az ilyen szervezeteknek pedig úgy a falun mint a városi fiatalság körében is nemcsak a testi, hanem az erkölcsi, szellemi és gazdasági nevelés központjainak is kell lenniük...” — fogalmazták meg.⁶³ A kultuszminiszter egyéb kifogásai mellett közölte azt is, hogy az „... iskolán kívüli ifjúság csoportosítását az ifjúsági honvéd egyesületek kebelében ohajtanám megoldani”. A tanítók, tornatanárok, szakemberek kényszerű távolléte miatt azonban csak a háború befejezése után tartotta elképzelhetőnek a munka megindítását, míg azonnali tennivalóként a maximális előkészítés megvalósítását javasolta. Ugyanekkor tudakozódott arról is, hogy a korábbi honvédelmi miniszter által 1915 augusztusában elfogadott irányelveket (t.i. Ifjúsági Honvéd Egyesület) Szurmay is magáévá tette-e.⁶⁴

A honvédelmi miniszter válaszában ki akarta fejteni, hogy „Az ifjúságnak egyesületekbe való tömörítése... nézetem szerint csak akkor lesz nehézség nélkül lehetséges, ha az ifjúságban először felébresztjük a testnevelés iránti szeretetet, ha megismertetjük... ha megkedveltetjük azt velük”.⁶⁵ 1918 október elején a HM megküldte a VKM-nek az ifjúság nevelésének újonnan kidolgozott — csak a katonai részről támasztott kívánságokat tartalmazó — „Irányelveket”. Kérte a benne foglaltaknak az elemi, a középfokú és középiskolákra, valamint a tanszemélyzet felhasználásával az iskolán kívüli ifjúságra történő kiterjesztését.⁶⁶

A HM ugyanezt megküldte a belügyminiszternek is, aki tájékoztatást kért a VKM-től e tárgyban hozott intézkedéseiről.⁶⁷ A válaszból kiderült, hogy a következő év februárjáig csak az OTT-hez és az Országos Közoktatási Tanácshoz való elküldés történt meg.⁶⁸

60 Szurmay Sándor honvédelmi miniszter 17819/Eln. 11. sz., 1917. szeptember 5-én kelt átiratával fordult gr. Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. Ezt a 27874/Eln. 11. 1917. sz., majd 3136/Eln. 11—1918. sz., 1918. február 13-án kelt, s végül az április 25-én kelt 255478/Eln. 11—1918. sz. átiratával sürgette meg. OL VKM K500—1918—42—12924., ill. u. o. K500—1918—42—59391.

61 L. a HM 255478/Eln. 11—1918. sz., 1918. április 25-én kelt átiratát. OL VKM K500—1918—42—59391. 62 A VKM az OTT-hez 1917. november 9-én 119046. szám alatt fordult. A Tornatanárok Országos Egyesülete 1918. április 6-án, a Nemzeti Torna Egylet szintén áprilisban közölte véleményét a VKM-mel. OL VKM K500—1918—42—59391.

63 A VKM 59391/1918. V. sz. átirata Szurmay Sándor honvédelmi miniszterhez, 1918. május 8. HL HM 14519/Eln. 11—1918.

64 U. o. 2. és 4. f.

65 Fogalmazvány. Végül, szóbeli közlés után, elküldése feleslegessé vált. HL HM 14519/Eln. 11—1918.

66 HM 19473/Eln. 11—1918. sz., 1918. október 6.

Az új Irányelvek a VKM-nak 1914-ben 18036/Eln. 11. szám alatt megküldöttek átdolgozássa volt.

67 BM 146344/1918. VI.-a. sz., 1918. november 28. OL VKM K500—1918—42—59391.

68 1919. II. 3-án kelt fogalmazvány, u. o.

A századelő ifjúsága katonai előképzésére tett kísérletek összegzésekor alapvető jellegzetességekre, sajátosságokra figyelhetünk fel.

Először is a múlt század végén, e század elején a katonai előképzésnek az oktatásba való beépülésével, betagozódásával találkozunk. Az iskolai testgyakorlásnak a premilitarista törekvések szolgálatába állítása azonban részben ütközött a testkultúra, igaz hogy „porosz utas”, de számos esetben liberális tendenciákat hordozó fejlődésével, s a kultuskormányzat a nevelés irányításának egészét (testi nevelését is) magának fenntartó törekvéseivel.

Másodszor a századelőn a kapitalisztikus társadalmi fejlődés hatására egyre élesebben jelentkezett a modern államnak az ifjúság nevelésére is kiterjedő politikai paternalizmusa. Az éledő munkásmozgalom és a liberális áramlatok terjedése ellenében a VKM először az iskolát elhagyó (ifjúsági egyesületek, 1901/2-től), majd a tanonciskolai (iskolai otthonok 1907-től) ifjúság ellenőrzött kiegészítő nevelésével próbálkozott. A katonai vezetés is egyre inkább az iskolai és az iskolán kívüli ifjúság (15 éven felüli tovább nem tanuló ifjúság) sajátos, különböző módon megvalósítandó előképzésén fáradozott.

A középiskolákban a középosztály gyermekei számára elkezdett ifjúsági céllovó tanfolyamok, a testnevelés melletti játékdélutánok katonai jellegűvé alakítása, az elemi iskolák mellett működő, a 15—21 éves korosztályt tömörítő ifjúsági egyesületek tevékenységének militarizálására tett kezdeményezések, a falusi céllovó tanfolyamok végeredményben nem érték el a céljukat, rövid időn belül elhaltak.

Harmadszor — s az előzőekben is szerepet játszott az, hogy — a VKM nem engedte ki a kezéből az iskolai testnevelés irányítását, szervezését, sőt semmilyen nevelést, így az iskolán kívülit sem, sőt a testi nevelés és sport állami fennhatóság alá vont központi szervezetét, a véleményező és tanácsadó Országos Testnevelési Tanácsot (1913) is befolyása alatt tartotta. Ez utóbbi legfontosabb pozícióiban a VKM által elkötelezett középiskolai testnevelő tanárok foglaltak helyet, bár a HM képviselői és azok támogatói is jelentős erőt képviseltek.

Negyedszer a külföldi államoktól eltérően a monarchiabeli Magyarországon a hadügyi tárca, merevségéből fakadóan, korán feladta, illetve nem ismerte fel az egyetlen konfliktusmentes lehetőséget, az egyesületekben történő katonai előképzés fontosságát. A Maurer János egyesületi művezető által kidolgozott és a Nemzeti Torna Egylet által a képviselőházba 1909-ben benyújtott „Az alsóbb néposztályok serdülő korú gyermekei testnevelési foglalkozásainak megoldása” c. memorandum már erkölcsi, egészségügyi és honvédelmi szempontok alapján javasolta, „hogy az állam vagy ismétlődő iskolák, vagy pedig a vidéki ifjúsági egyletek keretén belül rendelje el s általánosítsa a serdültebb korban levő ifjúság testi nevelését...”⁶⁹ A HM, bár egyetértett a VKM, illetve az OTT által javasolt Ifjúsági Honvédó Egyesület szervezésével — s korábban is támogató ifjúsági egyesületet —, ennek ellenére még 1917-ben is idegenkedett az önkéntes belépésű, egyesületi formájú katonai előképzéstől, helyette a törvényben szabályozott, kötelező tömegkiképzés elvét vallotta. Ugyanakkor

69 A Nemzeti Torna Egylet választmánya 1909. április 2-án tartott ülésének jegyzőkönyve. Budapest Főváros Levéltára, NTE jegyzőkönyvek, X. 235/a. 28. Közli Kún László: Szemelvények és válogatott dokumentumok a sport történetének tanulmányozásához. Bp., 1972. 186—187. o.

a HM átmeneti intézkedéseket sürgetett a fiatalok érdeklődésének felkeltésére, amelynek anyagi terheit az államra hárította volna, legfőbb irányítását azonban a maga kezébe kívánta összpontosítani.

Ötödször a feszítő igények hatására a VKM alá tartozó OTT a világháború éveiben kidolgozta az ifjúság (honvédó) egyesületekbe tömörítésének lehetőségeit. Ezekbe a totális ifjúságpolitikai koncepció árnyképét magukon hordozó félmilitáns egyesületekbe kívánták az iskolából kikerülő 12—21 éves korosztályt beszervezni. Ezek az elképzelések azonban — bár bőven található volt bennük katonai vonás — már csak azért sem elégítették ki a katonai vezetést, mert az irányítás, a vezetés nem a HM kezébe került volna, illetve önkéntes formája irritálta a tömegképzésre törekvő erőket.

Végeredményben a századelőn és a világháború alatt felvetett, részben a HM és a VKM (OTT) által különböző módon kidolgozott katonai előképzési koncepciók épültek be és valósultak meg 1920 tavaszától a békeszerződés „fájdalmi” által a revans-eszme jegyében megvalósuló ifjúságpolitikába. A most már önálló, de nemzetközileg ellenőrzött Magyarország trianoni békediktátumtól deformálódott militarizmusának sajátos képződményeként jött létre a testnevelési törvény elfogadásával a levanteintézmény, amelynek vezetése, bújtatott módon, már a HM kezébe csúszott át, fenntartásának problémája pedig az állam gondjává vált.